

УДК 821.161.2-1.09"18/19 І.Франко:398.8

ВІД ВЕСІЛЬНОГО ПЕРЕВІЗНИКА ДО ЧОВНА ХАРОНА

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства,
бул. Університетська, 1, 79005, Львів, Україна*

На основі порівняння Франкового запису народної пісні з іншими записами цього сюжету простежено наявність елементів символу перевізництва і процес десимволізації у фольклорі під впливом суспільних обставин.

Ключові слова: сюжет, ініціація, символ, побут, буттєвість.

Збіг сюжетів народної пісні у записі Івана Франка, зробленому сто років тому, і в моєму записі з села Ільник Турківського району Львівської області, датованому 80-ми роками минулого століття, свідчить про стійкість фольклорного репертуару в західному регіоні України. Що ж є гарантом чи запорукою цієї стійкості, переходу від одного покоління до іншого попри разучі зміни в суспільному житті, попри драму історії? Зміст пісень – чинник, безперечно, важливий, але не єдиний і, певно, навіть не основний. На таку думку наштовхують варіанти пісень, зафіксовані різними збирачами фольклору, та аналіз текстів, у яких є елементи, що виступають за межі сюжетів і зберігають натяки на знаки якогось іншого семіозису.

У пропонованій розвідці мова піде, головню, про один сюжет з такими відмінами, які, як на мене, дають підставу саме так ставити питання.

Отож, запис І. Франка, зроблений 1880 року у коломийській тюрмі від Кароля Батовського з села Ценева та І. Васильківського з села Уторопів теперішньої Івано-Франківської області:

Ой не жалуй, моя мила, що я п'ю,
Тогда будеш жалувати, як я вмру.
Тогда будеш жалувати, плакати,
Як я буду на лавоньці лежати.
Ой встань, милий, чорнобривий, встань, серце,
Стоїть тобі йа в головах мід-винце.
Ой ти, мила, чорнобрива, пий сама,
Коли-с мені за живота не дала.
Спомниш свої давні літа, гаразди,
Як то тяжко в світі жити без газди,
Треба хліба, треба солі до хати,
Та нікому молоденькій старати [4, с. 162–163].

У записі І. Франка бачимо аргументацію “милого” жалю за ним у випадку смерті, аргументацію, яка має господарську мотивацію. У такому, соціологічному ключі І. Франко інтерпретує цю пісню у праці “Жіноча неволя в руських піснях народних”, датованій тим самим, що й запис, 1880 роком: “Поганий економічний порядок невдержимою силою пре нашого мужика – особливо біднішого – до п’янства. В п’янстві він шукає забуття своєї недолі; п’янство – то його протест проти того ладу, котрого всіх кінців і движучих причин він не може збагнути своїм розумом, серед котрого він не може придумати для себе ніякої підмоги. От він і пускається, опустивши руки, в той вир, котрий несе його до погибелі, пускається в резигнацію, хоч з болющим серцем, добре знаючи, яка доля жде його накінці” [6, т. 26, с. 277].

Пісня виступає тут ілюстрацією до аналізу економічної ситуації у тогочасній Галичині. Не дивно, що пісню “Ой не жалуй, моя мила...” письменник цитує в оповіданнях бориславського циклу “Яць Земпуга”, “Полуйка” та романі “Борислав сміється”.

А тепер – запис цього ж сюжету із села Ільник на Бойківщині від Катерини Михайлівни Кропивницької:

Не плач, не плач, моя мила
Що я п’ю,
Тогди будеш плакатоньки,
Як я вмру.
Тогди будеш плакатоньки,
Ридати,
Як я буду на лавойці
Лежати.
Устань, устань, мій миленький,
Не лежи,
Стоїть твоя горівочка
В чертежи.
Устань, мій милейкий,
Голубку,
Стоїть твоя горівочка
Вся в кубку.
Ой най стоїт, ой най стоїт,
Най буде,
Вна ся мене молодого не діжде [3, с. 103].

Тут, як бачимо, уже немає натяку на майнові та господарські проблеми. Отже, цей варіант пісні вносить нові нюанси у мотив застороги про власну смерть від заборони пити горілку. На таку думку наштовхує ще один варіант цього сюжету, вміщений у збірнику “Весільні народні пісні” із жанровим уточненням – “весільний віват”. Позаяк цей сюжет не належить до поширених, то для повноти картини, і цей варіант наведемо повністю (Запис 1963 року О. А. Правдюк у місті Кам’янці-Подільському від О. П. Мазур). Водночас звернемо увагу на те, що в цьому варіанті чоловік і дружина вже помінялися ролями:

Ой не жалуй, мій миленький,
Що я п’ю, що я п’ю,

Тоді будеш жалкувати,
 Як я вмру, як я вмру.
 Як я буду на лавоньці
 Лежати, лежати,
 Буде моя горівочка
 Стояти, стояти.
 – Ой встань, ой встань, моя мила
 Встань, серце, встань, серце,
 Випий, випий горілочки
 Їа з перцем, їа з перцем.
 – Випий, випий, мій миленький,
 Тепер сам, тепер сам,
 Як ти мені, молоденькій,
 Жалкував, жалкував [1, с. 298–299].

Візьмемо до уваги, що серед жіноцтва пияцтво не було настільки поширеним, як серед чоловіків, щоб становити соціальну загрозу, та й про матеріальну небезпеку для родини не йдеться. А коли додати, що пісня віднесена до весільного циклу, то про непорозуміння у родині теж ще не могло бути мови, а можна гадати хіба що про можливість подібної ситуації, про колізію, яка може статися за умови, якщо... На відміну від реальності, у фольклорі умовність часто набуває характеру звершеної події, “що було б” стає фактом, що відбувся.

Такий сюжетний прийом у фольклорі трапляється не так уже й рідко. Згадаймо доволі поширений мотив приготування труни ще за життя:

Коб була я знала, що буду вмирати,
 Я би си сказала труну змалювати.
 Труну змалювала, три роки стояла,
 А в три роки труна стала говорити:
 “Кладіть когось в мене, бо я хочу гнити” [5, с. 20].

Далі ситуація розгортається за логікою реальних подій: жінці шкода класти в труну батьків (“клала би я тата, та велика втрата, Клала би я матку, не буде порядку”), жаль чоловіка і дитини, і вона лягає сама... Тож коли милий кличе її повернутися додому (“бо ся розплакала маленька дитина”), повернення уже немає – ймовірність перетворилася в реальність.

Отож, маємо підстави стверджувати, що основний мотив сюжету має не так соціально-побутовий, як буттєвісний, екзистенційний характер: усвідомлення межової ситуації як неминучої, невідкличної, а побутова атрибутика відображає набір реалій, маркує обставини, які оточують людину, серед яких вона живе і які звичні і зрозумілі для її оточення.

І все ж в момент переходу від побутового рівня до буттєвісного виміру місточок між ними існує. Його можемо виводити від весільного символу перевізника, що виражає ініціацію переходу від статусу дівчини до статусу одруженої жінки (не випадково цей сюжет вміщено у збірнику “Весільні пісні”). На підтвердження такого висновку пошлемося на пісню “Червона ружа трояка”, поширену в багатьох місцевостях Украї-

ни. Ситуація у цій пісні, де молода жінка, яка хоче покинути “мужа-пияка”, лишивши йому дітей, не сприймається як реальна. З погляду життєвої достовірності мати не залишить своїх дітей (“Лишу ти діти, діти ти лишу, а сама піду за Дунай”) [5, с. 25], це не вписується також у кодекс народної моралі. Тож чи не маємо й тут залишок символу? Чому жінка сідає саме в човен і їде за Дунай? За мірками реальної достовірності жінці навряд чи вдалося б переплисти човном таку ріку як Дунай. Тому Дунай, мабуть, треба розуміти як відгомін весільної ініціації – весільного ритуалу (“Ой Дунаю, Дунаєчку, тиха вода. Кому ж я ся та й дістану така млода” [4, с. 144]? Так у пісні “Червона ружа трояка” перевізник як символ весільного обрядового дійства перетворився у Харона, який у своєму човні перевозить людей на той світ.

Ось і маємо український варіант нерозривності Ероса і Танатоса, позаяк, як стверджує Мірча Еліаде у праці “Священне і мирське”, “символізм води (а Дунай є одним із втілень води. – М. І.) передбачає як смерть, так і відродження” [2, с. 69], і смерть не сприймається як “абсолютний кінець”; смерть – це скоріше ритуал переходу від одного способу буття до іншого, і тому вона завжди пов’язується з символізмом і обрядами ініціації, відродження і воскресіння” [2, с. 65].

У психології сучасної людини втрачена така символічність усвідомлення різних рівнів буття, з часом символічно-ритуальне начало стало затиратися, відбувався процес десимволізації, з’являлися додатки до сюжетів, як у тій самій “Червоній ружі”,

А як додому вернула,
Ложки немиті, горшки побиті,
А діти плачуть з голоду [5, с. 25],

які знижують, як сказав би І. Франко, “поетичну стійність” таких пісень, однак не можуть цілком знівелювати їх символічно-обрядовий родовід. У статті “Пісня про правду і неправду” І. Франко писав, що виконавці пісні часто “ігноруючи змісл”, “залюбки розширюють [...] мотив темами, зовсім не належними до початкового плану пісні” [6, т. 43, с. 286], бо “символи без викладу зовсім не символи і в кожній притчі виклад, тобто основна ідея, старша, ніж конкретні образи, в яких вона символізована...” [6, т. 43, с. 303]. Натяки на первісну символічність попри втрати й трансформації первісного значення вгадуються. І чи не завдяки пуповині цього зв’язку в сюжетах пісень зберігається їх архетипне начало, їх генетичний код, завдяки чому вони так довго не зникають з народного репертуару.

-
1. Весільні пісні: У 2 кн. – К.: Наук. думка, 1982. – Кн. 2.
 2. *Еліаде М.* Мефістофель і андрогін. – К.: Основи, 2001.
 3. Жовтень. – 1983. – № 6.
 4. Народні пісні в записах Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1966.
 5. Ой зацвіла черемшина: Народні пісні з голосу Ганни Ільницької. – К.: Музична Україна, 1981.
 6. *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – К., 1976–1986.

FROM THE WEDDING BEARER TO CHARON'S BOAT**Mykola IL'NYTS'KYI**

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Literary Theory and Comparative Literature Studies,
1, Universytets'ka str., 79005, L'viv, Ukraine*

The research traces the existence of some elements of the bearer symbol and the process of desymbolization in folklore under the influence of social circumstances. It is based on comparing Ivan Franko's record of the respective folk song to other records of the same plot.

Key words: plot, initiation, symbol, everyday life, being.

ОТ СВАДЕБНОГО ПЕРЕВОЗЧИКА ДО ЧЕЛНА ХАРОНА**Николай ИЛЬНИЦКИЙ**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра теории литературы и сравнительного литературоведения,
ул. Университетская, 1, 79005, Львов, Украина*

На основании сравнения записи И. Франко народной песни с другими записями этого сюжета прослежено присутствие элементов символа инициации и процесс десимволизации под влиянием общественных перемен.

Ключевые слова: сюжет, инициация, символ, быт, бытийственность.

*Стаття надійшла до редколегії 15.02.2010
Прийнята до друку 26.02.2010*